

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תש"י

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מלועזית לעברית

ב

העולה החדש, הלומד להתבטא בעברית, שימש לנו
משל לצד אחד בהתפתחות לשוננו עצמה, אשר אף היא

מתלבטת בקשיי יצירה בלתי-פוסקים בדרך לקראת כושר
הבעה מושלם. תהליך זה הוא אין-סופי, שהרי אין סוף לצורכי
ההבעה, שהשינויים בחיי החומר והרוח מטילים עלינו. להיות
תהליך זה סימן מובהק של חיים, הריהו משותף לכל השפות
החיות, ורק מהירות ההתפתחות מיוחדת לעברית החדשה.

השפעת הלועזיות על לשון ימינו היא רבה; אבל אסור
לראות בכך תופעה שלילית של חיקוי נוח בלבד. הלשון
אינה יצור המונע לפי חוקים מיוחדים לו בלבד; היא בראש
וראשונה כלי שימוש של בני אדם. עם ישראל במדינתו,
קיבוץ גלויות זה, מפתח את לשונו על יסוד כל הגורמים
הפעילים בקרבו. ירושת העבר, שפת המקורות, היא אחד
הגורמים האלה, ולעומתה פועלות הלועזיות, שרוב דוברי
העברית נזקקות לפחות לאחת מהן. הרוצה להבין את
השתלשלות התופעות בלשונו, צריך לראותה כהתרוצצות
של מגמות רבות, כי על-כן כמעט כל חידוש כאן הוא פרי
של ניצחון מגמה אחת על מגמה אחרת או של התפשרות
ביניהן.

הבה נעיין בקצת מאותם המקרים, שבהם מסתיימת
ההתרוצצות בניצחון מוחלט של הלעז, כלומר: בכניסת מלה
לועזית לתוך אוצר הלשון העברית.

פוחתים והולכים הקיצוניים השוללים קבלת כל מלה
זרה, אבל רבים עוד המעדיפים חידוש עברי קלוקל על מונח
לועזי ברור ומכוון לעניינו. יזכרו נא אלה, כי מלים זרות
אינן תופעה חדשה בלשונו. כבר במקרא נמצא מספר לא
קטן של מלים, שנשאלו מאוצרותיהם של עמים אחרים. מי

שלא עסק בבלשנות או לא קרא, למשל, את מאמריו של פרופסור טור-סיני על „מלים שאולות בלשוננו“ („לשוננו“ כרך ח' — ט'), לא ידע בדרך כלל, כי גם מלים שגורות ביותר בתנ"ך ובפינו — כגון „מִצָּח“ „מִסְפֵּן“, „הִיכָל“ — הן בבליות שומריות לפי מוצאן; וודאי יש גם רבים, שאינם יודעים, כי שמות החודשים „העבריים“ ושם „העיר העברית הראשונה“ (תל-אביב) אינם אלא שמות אכדיים. את השפעתה העצומה של הלשון הארמית מותר לנו לראות כפרשה בפני עצמה, שכן שפה זו קרובה מאוד לשפתנו ובמשך התפתחותן מטושטש לפעמים הגבול ביניהן.

גדול ביותר הוא מספר המלים, שחדרו ללשון הספרות התלמודית מתוך לשונות התרבות השולטות בימים ההם, בפרט מתוך היוונית והלטינית. אף מאלה נטמעו רבות בגוף שפתנו עד כדי כך, שאנו משתמשים בהן בלי לזכור את מוצאן: „פִּנְקָס“, „אַלְכָסוֹן“, „טֶכְסִיס“, „טֶכְס“ — וממנו גם פועל „טֶכַס“ — — אולי נמצאו גם אז פוריסטים, שהתנגדו לאורחים אלה ולא הצליחו, והאורחים נתאזרחו.

אין צורך להוכיח בדוגמאות, כי אנחנו שאלנו ומוסיפים לשאול מלים זרות. ננסה למיין מלים אלה ונחקור, מתי אנו מקבלים מלה שאולה ומתי אנו טורחים לחדש מלה עברית לציון דבר חדש.

אפשר לחלק את המלים הלועזיות לשתי קבוצות מבחינת נוחותן וקלות הטמעתן בעברית: מלים, אשר צלצולן אינו זר ביותר לאוזן העברי, אשר הגייתן אינה קשה ביותר בפינו ואשר הרכבן מאפשר שינויים מסוימים בהתאם לדקדוק העברי

— להן סיכויים טובים יותר להתקבל אצלנו. „טַלְפֹּן“ אינו משונה באוזנינו ובפינו, אפשר לַרְבוֹת אותו — „טַלְפֹּנִים“ — וגם פועל — „טַלְפֵּן“ — גזרנו ממנו. לעומת אלה — מלים, שהן מצד צורתן וצלצולן זרות ומוזרות בעברית והן כחצץ בפינו, — רק באי־ברירה נגרוס אותן; ואם מוכרחה מלה כזאת לחזור תכופות בדיבורנו ובכתיבתנו, לא תתקרה דעתנו, עד שנחליף אותה במלה עברית. „אַיִנְטֶרְנַצְיוֹנָלִיזַצְיָה“ — מלה זו קיימה את כל התנאים המחייבים את זניחתה ודחיקתה. מעטים הצליחו להגותה כראוי בשטף השיחה, ולעולם לא היינו מצליחים לגזור ממנה את הפועל הדרוש לנו, והיום ודאי כבר נמצאים בארצנו עולים מגלות תימן, למשל, היודעים שם „בְּנָאוֹם“ ופועל „בְּנָאֵם“, ומעודם לא שמעו „אינטר-נציונליזציה“.

אולם לא רק השתייכותן של מלים זרות לאחד משני הסוגים האמורים קובעת את דחייתן או קירובן. חשובה גם מידת השכיחות של המלה בלשון העם בכללו. בשיחה מקצועית של מומחים — רופאים, כימאים, טכנאים, פילוסופים וכו' — מרובים המונחים הבין־לאומיים, השגורים בפייהם מלימודיהם בחוץ־לארץ. מקריאת ספרים לועזיים וממשא־ומתן מקצועי עם אנשי־חוץ. הם מתקשים להמיר מונח כזה, אף אם קיימת תמורתו בעברית, וכך מקובלים לפעמים המונח הלועזי והעברי זה על־יד זה. אך לשון הכלל אינה סובלת מלים זרות במספר רב, וכאשר השכלה כללית וידיעה מקצועית מתפשטות ומושגים מדעיים וטכניים נעשים קניין זרבי, מורגש יותר ויותר הצורך במונחים מקצועיים עבריים.

ואולם גם חוג מצומצם של מומחים אינו יכול לגרום
זעברית אותן מלים לועזיות, שמהן צריך לגזור פעלים לכל
תמונותיהם. אילו היו דרושים, למשל, רק השמות „אופֿסיגֿן“
ו„אופֿסיגֿצֿה“, היה העברי יכול לצאת ידי הכימיה בשתי
המלים הזרות; אבל רק בזכות ה„חֿמֿצֿן“ עלה בידו לספק גם
צרכי־הבעה נוספים ולומר גם „חֿמֿצֿן“, „התֿחֿמֿצֿן“ ו„מֿחֿמֿצֿן“.
בכואנו לסגל לעצמנו מלה לועזית, אנו מוצאים אותה
לעתים קרובות בצורה שונה בכל שפה ושפה. באיזה נוסח
נבחר אנחנו? — בדרך־כלל רצוי, שנקבל מלה זרה באותה תמונה,
שבה יצאה מלשון מקורה. מלה יוונית, למשל, שיש בה 9,
נכתוב אותה בתי״ו ולא בפ״א בעקבות הרוסית. מלה ערבית
תיכתב באותיות העבריות המתאימות לערביות ולא בכתיב
האירופי הלקוי: למשל, „חליפה“ או „חליף“ ולא „כליף“ או
„קליף“ (Khalif). כך ראוי, שנבטא לא „קילוסייקלים“ בהשפעת
האנגלית, כי אם „קילו־צִיקלים“, או מוטב שנקבל את המונח
„קילו־הֶרץ“ המנציח את שם הפיסיקאי היהודי הגדול, ה״ר
הֶרץ.